

ЛІТЕРАТУРА

1. Судові та правоохоронні органи України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Нор, Н. Анікіна, Н. Бобченко; за ред. В. Нора. К.: Юре, 2010. 240 с.
2. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Тацій В. Визначення поняття та системи правоохоронних органів у концепції змін до Конституції України (концептуальні підходи). *Право України*. 2012. № № 11–12. С. 233–240.
4. Правознавство: підручник / А. Колодій, А. Олійник. К.: Правова єдність ВАР, 2009. 792 с.
5. Правознавство: навчально-методичний посібник / В. Галуцько, В. Зубенко, М. Новікова, В. Стратонов; за заг. ред. В. Стратонова. Херсон: Д.С. Грін, 2015. 320 с.
6. Судові та правоохоронні органи України: навчальний посібник / І. Литвин, О. Окопник. Кіровоград: КІДМУ КПУ, 2015. 296 с.
7. Теорія держави і права: навч. посіб. / С. Бостан, С. Гусарев, Н. Пархоменко та ін. К.: ВЦ «Академія», 2013. 348 с.
8. Ведерников Ю., Папірна А. Теорія держави і права: навч. посіб. К.: Знання, 2008. 333 с.
9. Загуменна Ю. Правоохоронні органи: поняття, ознаки, функції, особливості діяльності. *Право і безпека*. 2010. Вип. № 3 (35). С. 145–150.
10. Зайченко В., Лаптева А. Роль і місце правоохоронних органів у правовій державі. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. Вип. 23. 2013. С. 419–424.
11. Лихова С. Про визначення поняття «правоохоронні органи». *Радянське право*. 1984. № 11. С. 74–76.
12. Дяченко В. Система правоохоронних органів: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2003. 320 с.
13. Фіолевський Д. Судова влада і правоохоронна система в Україні: навч. посіб. К.: Кондор, 2006. 324 с.
14. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469–VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
15. Нагорна В. Класифікація органів сектору безпеки та оборони України. Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України: тези XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 15 листопада 2018 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2018. С. 267–269. URL: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/xi-vseukrainsko-naukovo-praktychna-konferentsiia-15_11_2018.pdf.
16. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 11. Ст. 50.
17. Молдован В. Правоохоронні органи. Курс лекцій: навч. посіб. К.: Юмана, 1998. 160 с.
18. Півненко В. Прокурорський нагляд в Україні: уавч. посібн. Харків: Харків юридичний, 2008. 304 с.

УДК 340.132.6

ВИМОГИ ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИХ ВИСНОВКІВ У СВІТЛІ ПРИНЦИПІВ ОБґРУНТОВАНІСТІ ТА ЗРОЗУМІЛОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА

REQUIREMENTS FOR INTERPRETATIVE CONCLUSIONS IN THE LIGHT OF THE PRINCIPLES OF JUSTIFICATION AND CLEARNESS OF LAW INTERPRETATION

Прийма С.В., к.ю.н.,

доцент кафедри теорії та філософії права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячується дослідженню принципів обґрунтованості та зрозумілості тлумачення норм права, а також тих вимог, що висуваються цими принципами до інтерпретаційно-правових висновків. До цих вимог автор відносить, зокрема, виправданість рішення, повноту використання, переконливість і узгодженість аргументів, недопустимість двозначних висновків тощо. Також у статті наголошується на тому, що вимоги принципів обґрунтованості та зрозумілості мають розглядатися у взаємозв'язку та взаємодоповненні.

Ключові слова: тлумачення права, принципи інтерпретаційно-правової діяльності, інтерпретаційні висновки, обґрунтованість, зрозумілість.

Статья посвящена исследованию принципов обоснованности и понятности толкования норм права, а также тех требований, которые выдвигаются этими принципами к интерпретационно-правовым выводам. К этим требованиям автор относит, в частности, оправданность решения, полноту использования, убедительность и согласованность аргументов, недопустимость двузначных выводов и т. д. Также в статье подчеркивается, что требования принципов обоснованности и понятности должны рассматриваться во взаимосвязи и взаимодополнении.

Ключевые слова: толкование права, принципы интерпретационно-правовой деятельности, интерпретационные выводы, обоснованность, понятность.

The article is devoted to the research of the principles of justification and clearness of the interpretation of the legal norms. Requirements which made by these principles to the interpretative conclusions also have been investigated in the article. It has been emphasized that these principles relate primarily to the result of the interpretation activity, because the process of interpretation often remains invisible to other persons, but is only an intellectual operation. However, in the article it has been noted that although the principles of justification and clearness are similar and add to each other, they should not be mixed up.

The principle of justification has been defined as the principle of law interpretation, aimed at ensuring an appropriate, verified and convincing argumentation about the decision, during which the interpreter must comply with requirements of coherence and comprehensiveness of the research as well as the requirements of the proof, veracity and objectivity of the evidence which the interpretation conclusion is based on. The author has been referred to the requirements of the principle of justification **such ones**: the decision about certain variant of the interpretation have to be reasoned, all unproved and questionable facts should be ignored, taking into account all the relevant circumstances and making a decision on the basis of the comprehensive and complete research, evidence and arguments must be convincing, the interpreter have to choose such interpretation that does not lead to loss of the legal force of norm, the arguments must be coherent, it is necessary to give reasons for interpretation in each case, it is unacceptable when the interpreter at first decides, and then reasons it.

The author has determined the principle of the clearness of the results of law interpretation as the principle of interpretive activity, which requires to exclude all contradictions and diverse interpretations of the same normative provisions and to establish an unequivocal understanding of the meaning of the interpreted norm and a clear definition of the manner of behavior of its addressee. The requirements of this principle are: ambiguous interpretations should not be approved, any interpretation must not have contradictions, interpretation is unequivocal when its conclusions do not contain any reasons to doubt.

Key words: law interpretation, principles of law and interpretative activity, interpretative conclusions, justification, clearness.

Інтерпретація права є складною інтелектуальною і творчою діяльністю. Вона ґрунтується на різноманітних засадах, які є основою як процесу її провадження, так і результатів. Проте цілком справедливо стверджувати, що більшість принципів стосується одночасно цих двох елементів інтерпретаційно-правової діяльності. Це, наприклад, засади справедливості, розумності, добросовісності й ін.

Серед принципів правотлумачення варто виокремити два вельми важливі принципи, що стосуються насамперед інтерпретаційних висновків – обґрунтованості та зрозумілості. Саме вони висувають вимоги до якості результатів тлумачення незалежно від того, на якому етапі – з'ясування чи роз'ясненні – це тлумачення було завершено. Навіть більше, дотримання вимог обґрунтованості й зрозумілості є критеріями добросовісності тлумачення права [1, с. 23].

Отже, актуальність дослідження вимог, що висуваються до інтерпретаційно-правових висновків, у світлі принципів обґрунтованості та зрозумілості тлумачення норм права, є очевидною.

Метою статті є дослідження сутності принципів обґрунтованості та зрозумілості висновків, отриманих у результаті здійснення правотлумачної діяльності, а також тих вимог, що висувають ці принципи до інтерпретаторів.

Одразу варто зауважити, хоча обидва згадуваних принципи виступають критеріями якості інтерпретаційних висновків, їх не варто змішувати. У зв'язку із цим і розглядається в статті вони будуть окремо.

Почнемо наше дослідження із принципу обґрунтованості. Як відомо, інтерпретація права є процесом аргументованого вибору й ухвалення рішення. Цей процес часто спирається на різноманітні факти, що конкурують між собою, і зазвичай спрямований на досягнення компромісу між суперечливими інтересами [2, с. 89]. У зв'язку із цим значну роль відіграє принцип обґрунтованості тлумачення норм права, дотримання якого сприяє відшуканню об'єктивно доведеного рішення, у результаті чого стає можливим ефективно врегулювання конфліктів на підставі отриманих інтерпретаційних висновків.

Категорія «обґрунтування» поширена в логіці, де вона визначається як наведення підстав для висловлювання якогось твердження, оцінок, для ухвалення рішень. Способами обґрунтування тверджень є доведення, що задовольняє правила логіки, та закон достатньої підстави, згідно з яким для кожного твердження необхідно наводити аргументи щодо його істинності, а також наведення фактів, результатів вимірювань, експериментів тощо [3, с. 40, 118].

Як зазначалося вище, принцип обґрунтованості (вмотивованості, аргументованості) становить собою засаду тлумачення права, що концентрується на якості винесеного інтерпретаційного рішення та спрямовується на висновки інтерпретатора¹. Як зазначає щодо цього О. Пферсманн, є правовий обов'язок обґрунтувати (мотивувати) вибір відповідного рішення, тоді як власне спосіб вибору не підкоряється жодній правовій нормі [4, с. 104].

Саме через це, наприклад, у ст. 4 Закону «Про Конституційний Суд України» йдеться про принцип обґрунтованості ухвалених рішень, а не власне процесуальної діяльності Суду. А в п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судові рішення у цивільній справі» від 18 грудня 2009 р. № 14 обґрунтованим визнається рішення, ухвалене на основі повно та всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу для своїх вимог і заперечень, підтверджених доказами, які були досліджені в судовому засіданні, відповідають вимогам закону про їхню належність і допустимість, або обста-

вин, що не підлягають доказуванню, а також коли рішення містить вичерпні висновки суду, що відповідають встановленим на підставі достовірних доказів обставинам, які мають значення для вирішення справи. Таке саме, але дещо звужене визначення міститься в ч. 3 ст. 213 Цивільного процесуального кодексу України.

Принцип обґрунтованості також регламентується Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Наприклад, у ч. 1 ст. 6 встановлена вимога до національних судів здійснювати обґрунтування своїх рішень як у цивільних, так і в кримінальних справах. Наприклад, у справі «Хіро Балані проти Іспанії» від 9 грудня 1994 р. (“*Hiro Balani v. Spain*”) заявник звернувся з письмовою заявою до національного суду, вимагаючи конкретної та швидкої відповіді. Суд не надав такої відповіді, не роз'яснивши причин такого ставлення, тобто це сталося через звичайну недбалість чи намір відхилити вказану заяву, якщо так, то з яких причин. Європейський суд констатував порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції [5, с. 82].

Свідченням необхідності обґрунтування є також ч. 3 ст. 35 згадуваної Конвенції, в якій зазначається, що Суд оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, якщо він вважає, що ця заява явно необґрунтована. Тобто скарга визнається неприйнятною, якщо вона або не підтверджена документально, або факти, на які посилається заявник, не становлять собою порушення Конвенції [6, с. 257].

Досить ретельно принцип аргументованості розроблений німецьким філософом права Р. Циппеліусом. Він підтримує позицію Федерального конституційного суду Німеччини, відповідно до якої тлумачення має характер дискурсу, результатом якого (навіть за методично абсолютно бездоганної роботи) не завжди є абсолютно точні, безсумнівні для фахівців висловлювання, а радше – підстави, обґрунтування для різних альтернативних варіантів. З-поміж цих варіантів буде обрано ті, обґрунтування яких виглядає переконливішим, точнішим, а отже, кращим.

На думку цього автора, таке послідовність і виваженість аргументації веде до правильного вирішення проблеми: у такий спосіб демонструються реальні результати якоїсь інтерпретації, досягається обґрунтування, пов'язане з оптимальним і справедливим задоволенням зачеплених інтересів. Важливим також є питання щодо легітимізаційного обґрунтування, що визначає сенс слів закону. Міркування щодо того чи іншого варіанта тлумачення впливають, зокрема, з мети права забезпечувати ухвалення узгоджених між собою рішень, що можуть спрямовувати встановлені правила поведінки й гарантувати їхню правильність, рішень, що ведуть до справедливого та корисного задоволення інтересів учасників відповідних відносин [2, с. 75].

Р. Циппеліус вважає, що під час ухвалення рішення раціональному його поясненню слугують, зокрема, зусилля, спрямовані на одержання остаточного висновку на підставі узгоджених між собою попередніх рішень. Важливим вихідним пунктом тут є конституційні й інші правові норми, що існували раніше, правові принципи ухвалення судових та адміністративних рішень, звичаї й інституції суспільного життя. Дотримання принципу вмотивованості має на меті обрати й уточнити ті з можливих інтерпретацій, які відповідно співвідносять закон з наявними нормами. Такий вибір значення зорієнтований на правильне регулювання поведінки. Він здійснюється за правилами розумного ухвалення рішень, які мусять визначити й обґрунтувати, чому саме ухвалюється рішення на користь певного тлумачення.

Нерідко в процесі інтерпретації особа стикається з необхідністю врегулювання конфлікту інтересів, що може стати наслідком тлумачення. Для цього варто виявити всю різноманітність чинників, які відіграли певну роль у формуванні рішень, спрямованих на досягнення відповідної мети. Аналіз рішень полегшує знаходження тієї альтернативи, яка забезпечує реалізацію цієї мети оптимальним чином. Передусім необхідно визначити, на яку із цінностей, що захищаються, обране рішення здатне вплинути позитивно, а на яку – негативно. Варто водночас пам'ятати, що фундаментальні цінності, тобто ті, завдяки яким стають можливими й інші цінності, є найважливішими: так, необхідність забезпечення продуктами харчування матиме перевагу перед культурними потребами. Крім того, бажаність або небажаність впливу визначається окремо для кожного конкретного випадку. Поруч із бажаністю чи небажаністю можливих результатів рішень також постає питання про те, наскільки високою є ймовірність їхнього фактичного впливу. Ця ймовірність оцінюється на основі залучених законів природи та науково й експериментально обґрунтованих законів соціології. Виходячи із чинників «бажаності» («небажаності») або «ймовірності» («неймовірності») ухвалених рішень щодо певної цінності, визначається їхня корисність або шкідливість. Отже, загальна цінність рішення вимірюється сумою переваг або недоліків; зокрема, загальною кількістю того позитивного чи негативного, що стосується відповідної цінності [7, с. 144–146].

Тепер більш детально зупинимисо на змісті цього принципу у сфері юридичної інтерпретації. Вважаємо за доцільне розглянути його зміст через такі **вимоги**:

1) *рішення щодо того чи іншого варіанта тлумачення має бути виправданим*, його потрібно аргументувати. Відповідні факти повинні чітко встановлюватися, перевірятися, а також структуруватися, узгоджуватися із зовнішнім і внутрішнім контекстами норми. *До способів аргументації варто віднести*: а) взяття до уваги мети, що мав законодавець під час видання якогось правила; б) пошук такого варіанту врегулювання конфліктів, що не заперечував би змісту інших норм права, тобто тлумачення має оберігати «єдність права»; в) перевагу слід віддати тим аргументам, які у випадку, що розглядається, ведуть до справедливого рішення [2, с. 75–76]. Отже, суб'єкт тлумачення на підтвердження своїх роз'яснень повинен навести належні аргументовані доводи;

2) *усі недоведені та сумнівні факти не повинні братися до уваги*, а необґрунтований результат інтерпретації права не можна вважати таким, що придатний для реалізації. На думку А. Піголкіна, вимога обґрунтованості означає, що всі факти, які стосуються справи, мають бути ретельно й об'єктивно вивчені та визнані достовірними [8, с. 273]. Наприклад, необґрунтованим буде рішення тоді, коли одержані фактичні дані суперечать один одному або коли факти не підкріплені достатніми, належними та допустимими доказами. Крім того, не можна визнати інтерпретаційний висновок обґрунтованим, якщо він буде стосуватися на сумнівних фактах, які до того ж важко чи неможливо перевірити. Так, Європейський суд у справі «Унтерпетингер проти Австрії» від 24 листопада 1986 р. («*Unterpertinger v. Austria*») зазначив, що не варто зловживати використанням свідчень свідків із чужих слів або таких, які засновані на чутках;

3) для вмотивованості висновків має значення *вимога повноти (всєбічності)*: під час ухвалення рішення до уваги варто взяти всі аргументи і погляди, а потім об'єднати

їх [7, с. 272]. У цьому аспекті принцип обґрунтованості означає, що тлумачення здійснюється з урахуванням усіх обставин, які мають значення, а ухвалене в результаті інтерпретаційної діяльності рішення засновується на всебічному і повному дослідженні матеріалів, що вивчалися під час тлумачення [9, с. 44]. Отже, висновок не є аргументованим у тому разі, якщо інтерпретатор не з'ясував усіх фактів, з яких можна було б отримати правильний висновок. Як зазначив щодо цього Конституційний Суд України в рішенні в справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. ч. 7, 9, п. 2 ч. 16 ст. 236–8 Кримінально-процесуального кодексу України від 30 червня 2009 р. № 16-рп/2009, винесення судом обґрунтованого рішення неможливе без проведення ним всебічного, повного й об'єктивного дослідження всіх обставин справи;

4) під час тлумачення досліджувані *докази й аргументи мають бути переконливими*. Д. Гаврилов вважає самостійним принципом засаду переконливості результатів тлумачення, яка означає, що інтерпретація правової норми має завершуватися внутрішньо узгодженою, ретельно аргументованою сукупністю висновків про її зміст, які б надавали зразок правильного розуміння та не залишали жодних сумнівів саме в цьому розумінні норми. Ідея переконливості результатів тлумачення формує повагу й авторитетність роз'яснення в широких колах громадськості. Вона акцентує увагу на достатності та стрункості аргументації, покладеної в основу висновків інтерпретатора [10, с. 133]. Проте, на наш погляд, переконливість не можна розглядати поза обґрунтованістю. Адже перша є якісною стороною обґрунтованості, а точніше, властивістю тих аргументів, на основі яких інтерпретатор отримує відповідні пізнавальні результати. Інакше кажучи, якщо аргументи не мають переконливості, зроблені за їх допомогою висновки в жодному разі не будуть обґрунтованими;

5) інтерпретатор має *обирати такий варіант тлумачення, що не спричиняє втрати нормою її чинності*. Тобто коли один варіант суперечить нормі вищого порядку, а інший – ні, потрібно вибрати той варіант тлумачення, за якого суперечності не виникає [2, с. 81]. Саме завдяки цій вимозі забезпечується єдність і стабільність правової системи, оскільки інтерпретаційні акти сприяють узгодженості норм, що тлумачаться, між собою;

б) аргументи для обґрунтування відповідного інтерпретаційного висновку *мають бути узгодженими*, оскільки дуже часто застосовується велика їх кількість. Вони частково взаємодоповнюють, а частково суперечать один одному. Серед аргументів, що логічно і вербально можливі та узгоджуються з певними законними намірами, обираються найбільш значні, ті, що спираються на очевидні факти [7, с. 145];

7) для більшої надійності та переконливості *аргументацію правотлумачного рішення варто з'ясувати в кожному конкретному випадку*. Обсяг аргументації залежить від багатьох чинників: зрозумілості викладу інтерпретованої норми нормотворцем, виду і наслідків тлумачення, суб'єкта, який здійснює інтерпретаційну діяльність тощо. Так, за ч. 3 ст. 370 Кримінального процесуального кодексу України, обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду. Шляхом необхідності обґрунтування висновків у кожній справі окремо рухається також Європейський суд з прав людини. Наприклад, у справі «Гарсія Руїз проти Іспанії» від 21 січня 1999 р. («*Garcia Ruiz v. Spain*») Суд нагадав, що, відповідно до його постійної практики, судові рішення мають вказувати достатнім чином мотиви, на яких вони засновувалися; обсяг цього зобов'язання може змінюватися залежно від природи рішення та повинен розглядатися у світлі обставин кожної справи;

¹ Попри твердження, що обґрунтованість притаманна інтерпретаційному висновку, а не процесу його отримання, у п. 3 ч. 3 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України закріплено, що обґрунтованим є те рішення (дія), яке ухвалене (вчинене) з урахуванням усіх обставин, що мають значення для цього. Однак очевидно, що термін «дія» тут вживається в сенсі «кінцевий акт поведінки, який є результатом вибору особи», а отже, має розумітися як рішення.

8) *недопустимою є ситуація, коли інтерпретатор спочатку ухвалює рішення, а вже потім аргументує його*, оскільки сума об'єктивних доказів у процесі тлумачення норми дасть у підсумку обґрунтований висновок. Відомим у цьому плані є казус, коли римський юрист Бартолус спершу знайшов вирішення конфлікту, що його потрібно було врегулювати, і лише після цього звернувся до свого колеги Тигринуса, щоби знайти щось, що підходило б до його обґрунтування, серед численних норм *Corpus Juris* [2, с. 24].

На підставі вищезазначеного **принцип обґрунтованості** можна визначити як принцип тлумачення норм права, спрямований на забезпечення належної, перевіреної та переконливої аргументації щодо ухваленого рішення, у процесі якої інтерпретатор повинен дотримуватися вимог узгодженості та всебічності дослідження, а також доведеності, достовірності й об'єктивності доказів, на яких засновується інтерпретаційний висновок.

Дослідивши принцип обґрунтованості, тепер варто перейти до аналізу принципу зрозумілості (ясності) результатів тлумачення. Він теж стосується передусім отриманих висновків, адже сам перебіг інтерпретаційної діяльності може бути й незрозумілим. Особливо яскраво це проявляється під час доктринального чи професійного тлумачення, оскільки некомпетентному інтерпретатору складно об'єктивно оцінити діяльність фахівця. Водночас варто мати на увазі, що для інтерпретатора зрозумілість висновків необхідна незалежно від того, яку діяльність він виконує – з'ясувальну чи роз'яснювальну, оскільки отримання лише ясного результату тлумачення означатиме добросовісне виконання інтерпретатором своєї діяльності.

У загальному сенсі *ясність означає властивість вислову, що характеризує його визначеність та виразність*. Про вислів говорять, що він ясний, коли об'єкти швидко розпізнаються, а його зміст визначений виразно й однозначно. Якщо вислів є змістовно неясним, важко встановити, які саме ознаки становлять його зміст, які з них є істотними, а які ні. Ясність є однією з основних вимог до мови науки, проте і в цій галузі зрозумілість сенсу понять не здатна бути абсолютною [3, с. 170–171].

В юридичній літературі зазначається, що право здатне встановлювати чіткі орієнтири, але лише тоді, коли воно само є ясним і зрозумілим. У зв'язку із цим для права особливо *великого значення набуває принцип правової визначеності*, або, як його ще називають, «загальноправовий критерій визначеності, ясності, недвозначності правової норми» [11, с. 17]. Згідно із цим принципом люди повинні мати змогу планувати свої дії з упевненістю, що знають про їхні правові наслідки. Він вимагає, зокрема, щоб правові акти заздалегідь оприлюднювалися, діяли на майбутнє, були ясними, простими, точними, чіткими і несуперечливими. Тобто стрижнем цього принципу є категорія «передбачуваність» [12, с. 178]. Звідси – вимога семантичної однозначності правових норм: вони повинні чітко визначати, які особи за відповідних ситуацій підлягають правовій відповідальності, а також чітко вказувати на правові наслідки [7, с. 167]. На думку Л. Фуллера, спроба створити та підтримувати систему правових норм може провалитися щонайменше вісьмома способами. Одним із них є неспроможність зробити правила зрозумілими [13, с. 43]. Вважаємо, що ця вимога, яку відомий американський філософ права висуває до правотворчості, цілком стосується і тлумачення норм права, адже формулювання «зробити зрозумілим» вказує на сутність інтерпретаційної діяльності.

Тлумачення нерідко розглядають як розшифровку переданої інформації [14, с. 293]. Це визначення вже імпліцитно містить вимогу ясності даної діяльності, оскільки головне призначення розшифровки полягає в тому, щоби зробити незрозуміле зрозумілим. Інакше сенс розшифровки, а отже, власне інтерпретації, втрачається, навіть якщо інтерпретатор тлумачить для себе.

Ідея зрозумілості має давню історію. Ще в Дигестах можна відшукати відповідні умови, за яких відбувається її порушення: 1) незвичне та двозначне тлумачення не схвалюється (*curiosa es cupiosa interpretatio in lege reprobtur*); 2) кожне тлумачення має бути таким, якщо це можливо, щоб усі суперечності були виключені (*omnis interpretatio si fieri potest ita fienda est in instrumentis, ut omnes contrarietates amovenentur*); 3) двозначні вислови мають тлумачитися так, щоб уникнути незручності та нісенітниць (*interpretatio talis in ambiguis semper fienda est ut evitetur inconveniens et absurdum*); 4) у тлумаченні не повинно міститися нічого, що могло б створити підстави для сумнівів [15, с. 387].

На думку Є. Васьковського, *неясність норм проявляється в різних формах і залежить від різних причин*. По-перше, іноді норма не має розумного сенсу, тобто відображена в її словах думка є незрозумілою (таку норму варто ігнорувати та визнати такою, що не існує). По-друге, неясність може зумовлюватися неповнотою норми, що виражається в упущенні деяких сторін предмета законодавцем. По-третє, неясність спричиняється також нечіткістю вживання слів і висловлювань. *Усунути ж зазначену незрозумілість норми можна двома шляхами*: додати до сумнівного вислову уточнююче визначення або, якщо цей вираз допускає різні способи розуміння, обрати одне з них. У першому разі варто поступити з неточністю норми як з неповнотою, у другому – як із двозначністю [16, с. 81].

У наші часи принцип ясності так само посідає важливе місце серед інших фундаментальних ідей тлумачення. На думку Д. Гаврилова, принцип зрозумілості припускає групування та викладення знань про зміст норми в чітких, лаконічних формулюваннях, які дозволять з'ясувати й практично реалізувати її припис у повсякденних актах поведінки громадян. Результати пізнання змісту норми описуються у висновку точною, доступною для розуміння мовою та в термінах, що вживаються в цій мові. Недотримання принципу зрозумілості може породжувати особливі юридичні наслідки, пов'язані з необхідністю роз'яснити саме рішення. Наприклад, у законодавстві на підтримку цього принципу впроваджений інститут роз'яснення судом власного рішення [10, с. 131–132]. З іншого боку, цими юридичними наслідками може бути настання обтяжень чи економічних втрат для сторони за відповідним зобов'язанням. Так, принципи УНІДРУА рекомендують віддавати перевагу тому тлумаченню, що є протилежним інтересам сторони, яка висунула незрозумілі умови договору.

Отже, до вимог принципу зрозумілості інтерпретаційних висновків варто віднести такі: 1) двозначні тлумачення не повинні схвалюватися, адже відсутність єдиного сенсу є підставою для зловживань, невиконання своїх обов'язків чи недбалого їх виконання; 2) будь-яке тлумачення має бути таким, щоб усі суперечності норми права були виключені, тобто пошук єдиного сенсу повинен бути метою кожного інтерпретатора; 3) однозначним варто визнати таке тлумачення, у висновках якого не міститься жодних підстав для сумнівів у тому, що інтерпретатор дійшов до логічного кінця чи в тому, що сенс інтерпретованої норми цілком розкритий, а різні варіанти розуміння тих самих положень відсутні. Інакше кажучи, відповідаючи на питання «чи можлива ситуація, коли та сама норма тлумачиться по-різному, чи можуть бути правомочними ці два результати тлумачення?», необхідно сказати, що одночасно такого і такого тлумачення бути не може, а можливе лише одне правильне тлумачення, всі інші є неправильними.

Отже, **принцип зрозумілості результатів тлумачення норм права** є тим принципом, що відображає якість правотлумачних висновків і може бути визначений як засада інтерпретаційної діяльності, що вимагає виключення всіх суперечностей і різних тлумачень тих самих нормативних положень, а також полягає у встановленні одно-

значного розуміння сенсу інтерпретованої норми та в чіткому визначенні способу поведінки її адресата.

Насамкінець, у цій статті необхідно розглянути питання *співвідношення засад обґрунтованості та зрозумілості*. Поза всяким сумнівом, вони мають багато точок перетину й обумовлюють один одного. Наприклад, Європейський суд у справі «Хаджианастасіу проти Греції» (1992 р.) констатував, що судді повинні вказати з достатнім ступенем ясності мотиви, на яких вони засновуються. Проте, хоча ці засади й дуже тісно пов'язані, їх необхідно розрізняти. Так, зрозумілий результат може бути необґрунтованим. Буває і навпа-

ки, коли цілком обґрунтоване рішення не має ясності, прозорості. У такому разі інтерпретатор, наприклад, не враховує різниці між своїми професійними здібностями й інтелектуальними можливостями одержувача результатів тлумачення права.

Отже, якісним показником для **висновків**, що отримує інтерпретатор у результаті своєї діяльності, є обґрунтованість і зрозумілість цих висновків. Саме для того, щоби підсумки тлумачення були найбільш правильними, а інтерпретаційна діяльність була найефективнішою, необхідні дотримання вимог цих обох принципів у їх взаємодії та взаємодоповненні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Прийма С. Принцип добросовісності тлумачення права. Юрист України. 2013. № 1. С. 17–24.
2. Циппеліус Р. Юридична методологія. Переклад, адаптація, приклади із права України і список термінів Р. Корнути. К.: Реферат, 2004. 176 с.
3. Цалін С. Словник термінів з логіки. Х.: Основа, 2002. 184 с.
4. Пферсманн О. Ономастический софизм: изменение вместо познания. Интерпретация конституции. Сравнительное конституционное обозрение. 2012. № 4 (89). С. 92–114.
5. Моул Н., Харби К., Алексеева Л. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Ст. 6 «Право на справедливое судебное разбирательство»: прецеденты и комментарии. М.: Российская академия правосудия, 2001. 143 с.
6. Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения / под общ. ред. В. Туманова, Л. Энтина. М.: Норма, 2002. 336 с.
7. Циппеліус Р. Філософія права: підручник. Пер. з нім. Є. Перепічія, Л. Ситниченко, С. Пролєєва. К.: Тандем, 2000. 300 с.
8. Пиголкин А. Реализация норм права. Общая теория права: учебн. для юрид. вузов / под общ. ред. А. Пиголкина. 2 изд., испр. и доп. М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 1996. С. 263–279.
9. Надежин Г. Доктринальное толкование норм права: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Нижний Новгород, 2005. 218 с.
10. Гаврилов Д. Правоприменительное толкование: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Волгоград, 2000. 235 с.
11. Гаджиев Г. Принцип правовой определенности и роль судов в его обеспечении. Качество законов с российской точки зрения. Сравнительное конституционное обозрение. 2012. № 4 (89). С. 16–28.
12. Погребняк С. Основоположні принципи права (змістова характеристика): моногр. Х.: Право, 2008. 240 с.
13. Фуллер Лон Л. Мораль права: наукове видання. Пер. з англ. Н. Комарової. К.: Сфера, 1999. 232 с.
14. Познер Р. Проблеми юриспруденції. Пер. з англ. С. Савченко. К.: Акта, 2004. 488 с.
15. Карташов В. Теория правовой системы общества: учебн. пособие: в 2 т. Ярославль: ЯрГУ, 2005. Т. 1. 547 с.
16. Васильковский Е. Руководство к толкованию и применению законов. Для начинающих юристов. М.: Юридическое бюро «Городец», 1997. 128 с.

УДК 342.7

THE RIGHT TO HIGHER EDUCATION IN THE CONTEXT OF NATURAL RIGHTS

ПРАВО НА ВИЩУ ОСВІТУ В КОНТЕКСТІ ПРИРОДНОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ

Priamitsyn V.Yu., Lecturer of the Department of public Law
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

The article is devoted to the coverage of one of the topical problems of the theory of state and law concerning the question of assigning the right to higher education to natural human rights.

Natural rights, in particular the right to higher education, belong to a person from birth, should be free and publicly accessible to everyone, the mass, is the basis for understanding and implementation of the entire complex of human rights, inalienable and inalienable, does not depend on the will of the state, but only recognized, is guaranteed, is provided by the state.

In the general system of fundamental human rights and freedoms, the right to higher education has one of the leading places in the group of social and economic rights as a peculiar core and one of the most important prerequisites for the implementation of many other rights – from the right to life to the right to health. This right combines the elements of "negative" and "positive" human freedom – each individual has the freedom to choose the forms and methods of obtaining higher education, must be protected from discrimination in the field of education ("negative aspect"), but, moreover, has the right to demand from the state to create the necessary conditions for the realization of the conditions that are right for him ("the positive aspect").

The rights and freedoms of man and citizen pass the successive stages of development: from proclaiming the right as a natural to its positive consolidation, and from the formal, declarative consolidation of law in the law to the real embodiment of life, then the right becomes a fact of social reality.

The right to higher education is one of the most important human and civil rights, which should be seen not only on the basis of declared and fixed rules Ukrainian legislation, but also on the basis of provided guarantees of law and its practical implementation in institutions of higher education in Ukraine.

However, the right to higher education acquires a natural character, provided that the society perceives the needs for knowledge, the formation of skills, skills, personal qualities as values, and then there is the ability to provide this good legal nature.

Key words: right to higher education, natural rights, legal thinking, positive law.